

УДК 821.161.2(092)

Наталія ЛАЗІРКО,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури та славістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) nat_laz_79@mail.ru

ТВОРЧИСТЬ СТЕФАНА ГЕОРГЕ В РЕЦЕПЦІЇ ЮРІЯ КЛЕНА

У статті подано літературознавчу оцінку Юрія Клена постаті символіста Стефана Георге. Представлено особливості авторського світогляду та своєрідність ідіостилі німецького поета в осягненні українського дослідника, який створив своєрідний літературно-мистецький портрет цього митця з української літературознавчої перспективи.

Ключові слова: аналіз, дослідження, естетика, німецька література, символізм, творчість.

Лит. 11.

Natalia LAZIRKO,

Associate professor of World Literature and Slavic Studies department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Candidate of sciences
(Philology) (Ukraine, Drohobych) nat_laz_79@mail.ru

CREATION OF STEFAN GEORGE IN YURIJ KLEN'S RECEPTION

A study of YuriKlen's literature estimation of the figure of symbolist Stefan George is given in the article. The features of author world view and originality of the German poet's idiosyncrasy are presented in understanding of the Ukrainian researcher which created the original literary portrait of this artist from the Ukrainian study of literature prospect.

Keywords: analysis, research, aesthetics, German literature, symbolism, creation.

Ref. 11.

Наталія ЛАЗІРКО,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри мирової літератури і славістики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, (Україна, Дрогобич) nat_laz_79@mail.ru

ТВОРЧЕСТВО СТЕФАНА ГЕОРГЕ В РЕЦЕПЦИИ ЮРИЯ КЛЕНА

В статье подана литературоведческая оценка Юрия Клена фигуре символиста Стефана Георге. Представлены особенности авторского мировоззрения и своеобразие идиостиля немецкого поэта в осмыслении украинского исследователя, который создал своеобразный литературно-художественный портрет этого автора из украинской литературоведческой перспективы.

Ключевые слова: анализ, исследование, эстетика, немецкая литература, символизм, творчество.

Лит. 11.

Постановка проблеми. Історію української літератури новітнього часу важко уявити без феномена Юрія Клена (Освальда Бурггардта), німця за походженням, який став виразником українського національного відродження початку ХХ століття. Творчість цього письменника, зокрема його поезія та проза як основні сфери художнього доробку, за останні два десятиліття знайшла в Україні широке наукове зацікавлення. Вельми важливо повернути в обіг і його літературознавчі дослідження. Цілісне осяг-

нення наукової спадщини Юрія Клена неможливе без його студій над зарубіжною літературою.

Творчість Стефана Георге (1968 – 1933) – «найсвоєріднішого, найпослідовнішого виразника німецького поетичного символізму» (Ігор Костецький) чи не першого в українському літературознавстві привернула увагу відомого літературознавця і перекладача – Юрія Клена. Український дослідник присвятив творчості цього митця і літературознавче дослідження, а також здійснив цілий шерег перекладів його поезій.

Аналіз досліджень. Наукова діяльність Юрія Клена, не зважаючи на відсутність повного зібрання його творів, вже ставала предметом наукового зацікавлення О. Филипівича, В. Брюховецького, Ю. Коваліва, О. Багана, І. Набитовича, Н. Котенко, М. Борецького, Г. Сабат, І. Розлуцького, Р. Жовтані.

У працях дослідників-сучасників Юрія Клена його наукова діяльність детально не аналізувалася, а були лише згадки про такий вид наукової діяльності відомого вже на той час поета. У працях сучасних вчених знаходимо детальніший аналіз поодиноких досліджень Юрія Клена: М. Борецького про есей Клена, в якому автор проаналізував життя і творчість німецького письменника Германа Гессе; концептуально-філософське тло перекладів Юрія Клена з Р. М. Рільке стало об'єктом дослідження Л. Кравченко. І. Розлуцький проаналізував літературно-критичну творчість Юрія Клена, репрезентувавши загальний огляд теоретичних праць, у яких йдеться про публікації, які залишилися поза науковою увагою дослідників, зокрема «Ернест Толлер», «Георг Кайзер» тощо. Г. Сабат дослідив генеалогічний дискурс інтерпретації Юрієм Кленом німецького утопічного роману.

Проте ці праці не дають цілісної картини літературознавчої діяльності українського вченого, а лише презентують ту чи ту сферу його наукових зацікавлень. Однак і на сьогодні його наукова діяльність, з огляду на її актуальність, потребує подальшого системного вивчення.

Об'єктом нашого дослідження є стаття українського науковця, присвячена творчості німецького поета-символіста. **Метою** цієї публікації є представлення поглядів Юрія Клена на творчість Стефана Георге, на особливості світобачення та світовідображення й елементи ідіостилу цього автора. Основними завданнями статті є: окреслити основні концепції бачення творчості С. Георге українським літературознавцем, задекларувати подальші напрямки досліджень, виділені ним, проаналізувати представлення особливостей світобачення та світовідображення німецького поета Юрієм Кленом.

Виклад основного матеріалу. Своє бачення творчої постаті німецького символіста Юрій Клен представив у статті «Стефан Георге», опублікованій у 2 номері журналу «Вістник» за 1934 рік (У цьому ж номері опубліковані Кленові переклади віршів С. Георге «Звитязці» та «Дитинство героя»). У декількох номерах донцовського «Вістника» друкувалися й інші Кленові переклади деяких поезій Стефана Георге («Нова держава», 1936, № 10 та «Присяга», 1938, № 10).

Стаття Юрія Клена була першим в українському літературознавстві дослідженням, яке давало достатньо повний образ творчості німецького поета. Надалі в українській літературознавчій науці ця публікація Юрія Клена не досліджувалася. Стаття Юрія Клена про Стефана Георге була своєрідним продовженням цілої серії його публікацій про німецьку літературу [1; 2; 3; 4].

Про вплив Стефана Георге поета на покоління Юрія Клена сам поет писав у вірші «Слова і квіти» (1938):

«Яснину наломали ми,
із рож поклали килими
і в білім сні квітчастих оргій
читали Стефана Георге.
І, мов повільні пелюстки,
врочисті падали рядки.
Все далі розступались стіни,
в незнану ми плвли країну
На золотому кораблі...

Гойдав нас строф повторний спів
І білим шумом рим кипів.

І раз-у-раз, коли дзвінки
тепер проказую рядки,
мені між строф дзвінких Георге
бринять слова квітчастих оргій:
мовляли їх разів до ста
найтихшим шепотом уста» [9, 96].

Можна припускати, що Юрій Клен, окрім німецьких публікацій про творчість Стефана Георге, мав можливість ознайомитися з чи не першою великою працею, присвячену творчості цього поета в Російській імперії, Йоганнеса фон Гюнтера («німець родом і мовою творчости, проте душею пов'язаний з культурою Росії, зокрема прихильник поетичного акмеїзму» [10, 76]), яка у двох частинах (у перекладі з німецької) була опублікована в 1911 році в «Аполлоні» [6; 7].

Юрій Клен подає коротку інформацію про те поетичне середовище, яке згуртувалося навколо С. Георге (він «був загально визнаний проводир групи»), зокрема Гуго фон Гофмансталь, Макс Давтендай, Карл Кляйн і Людвіг Клягес: «Поети не поширювали своїх творів поза межами цього гурта, гадаючи, що широка публіка не доросла до них». Георге також заснував літературно-мистецький часопис «Blätter für die Kunst» («Мистецькі листки»), який ілюстрував Мельхіор Лехтер. З 1899 року почали виходити в світ збірки Стефана Георге, оскільки, як пише Юрій Клен, «поети прийшли до думки, що часи змінилися, і можна відступити від принципу строгої езотеричности, що боронила їхню поезію від загалу» [11, 455].

Важливим у світоглядному плані є й те, що, як пише Юрій Клен, «нова школа відкидала натуралізм, що якомога точніше копіював дійсність. Якщо він, намагаючись віддати навіть відтінки голосу, заповняв свої сторінки розділовими знаками, то в «Blätter...» ми їх зовсім не бачимо» [11, 456]. Самі учасники групи декларували через десять років після початку виходу журналу, що «Товариство Мистецьких Листків – у якому неправильно вбачали якийсь таємний союз, являє собою лише вільний зв'язок мистецьких та естетичних людей. Воно утворилося з прихильників протиставленого натуралізму, спрямованого на глибшу духовість руху...» [10, 61]. Щодо їхньої стратегічної негації натуралізму, намагання відірватися від навколишньої реальності, свідчить лист Стефана Георге до Стефана Маллярме (від 11.08.1892) – з проханням подати добірку своїх поезій до новостворюваного часопису, в якому він, зокрема, пише: «Ми кладемо незабаром початок першому в нас оглядовому часописові, який повнотою порвав натуралістичні зв'язки і який повідомлятиме про все, що стосується Пробудження в тубільному та чужинному письменстві» [5, т. 1, 562].

Одним із важливих параметрів нової естетики, до якої прямував С. Георге, є прагнення творити, зокрема й у межах уже ustalених класичних форм, шліфуючи їх і удосконалюючи. Юрій Клен декларує, що «найбільша скутість форми є для Георге передумовою найбільшої творчої свободи. «Вільний розмір» – для нього така нісенітниця, як «біла чорнота». Звідси вимога «досконалої архітектоники» [11, 456] і більше не розвиває цієї проблеми щодо строфічних та метричних особливостей поезії німецького митця.

Юрій Клен декларує особливий, метафоричний підхід до аналізу психології творчості цього поета, поєднуючи його із естетичним аналізом: «Глибокі враженні і сильні почуття ще не запорука того, що твір вийде добрий. Переживання досягає через мистецтво такої трансформації, що вже втрачає для мистця свою первісну вартість. Коли воно викристалізувалося, звільнилося від каламути й тривоги, ритмізувалося і через метампсихозу стало твором мистецтва, – тоді тільки поет одягає його в слово» [11, 456]. У такому формулюванні творчої трансформації, поетичного перетворення світу в певній мірі, як нам видається, завуальована й протиставленість реалістичного (а часто й натуралістичного світогляду) та модерністського підходу в мистецтві, й літературі – зокрема: якщо для попередньої мистецької формації точне копіювання об'єкта, позитивістське відображення світу – як зовнішнього, так і внутрішнього – духовного, було одним із найважливіших імперативів, то для нового світосприймання та світовідображення, яке шукає реалістичності не у предметах, а у символіці, що їх являє світові – позірна точність і всестороння презентація об'єкта стає неприйнятною. Тут відбувається пошук інших, найчастіше невидимих окові сутностей, зокрема й метафізичних. «Переживання стає позачасовим, – зазначає Юрій Клен, – очищенням від випадкових елементів. Втрачаючи позірно свою теплість, воно за зовнішнім холодом, криє внутрішній жар. Людина зробилася духовніша, але безпристрасніша, залежно від цього змінилися засоби, яким досягається мистецького враження» [11, 456]. Одночасно з цим Юрій Клен наголошує й на зміні горизонту сподівань реципієнта, окреслює закономірності розвитку того, що в проблематиці соціології читання можна було б окреслити як літературну моду: «Тут ми пізнаємо теорію Верлена, що вимагав одних нюансів та Бодлерове «*Je hais le mouvement qui de placeles lignes*» («Я ненавиджу рух, що зміщує лінії»). Такому поетові часто закидають холодність...». У такому разі, робить оригінальне спостереження Юрій Клен, «те, що вчора здавалося надто об'єктивним, сьогодні для нас уже криє в собі захovanу лірику, а завтра здаватиметься надто суб'єктивним. У цьому розумінні класика сьогодняшнього дня завжди є романтика вчорашнього. Мова, де ми сьогодні ледве вловлюємо відтінки і переходи і завтра вважатиметься за класичну» [11, 456]. Таке ж, як і в Юрія Клена спостереження, робить, наприклад, і Умберто Еко, досліджуючи проблему кодів і лексикодів у семіотичі. Він наголошує на тому, що кожен, хто знає певну мову, розумітиме у ній певний образ, однак може не до кінця усвідомлювати певний зв'язок того чи іншого образу із певними конотаціями, які він (цей образ) буде розвивати. Отже, акцентує У. Еко, «у той час, як вихідні денотативні значення встановлюються кодом, співзначення залежать від вторинних кодів, або лексикодів, які властиві не всім, а тільки якійсь частині носіїв мови; і так аж до крайнього випадку поетичної мови...». Тут варто перервати цитату, щоб наголосити, що далі Еко майже буквально повторює наведену вище думку Клена: «І так аж до крайнього випадку поетичної мови, коли ми вперше зустрічаємося з цілком незвичною конотацією, сміливою метафорою, несподіваною метонімією і адресат повинен сам давати собі раду з контекстом, щоб розібратися із сенсом запропонованого образу, що, однак, не заважає поетичній знахідці, якщо вона

є вдалою, поступово ввійти в обіг, стати нормою, перетворившись у лексикод для певної групи носіїв мови» [8, 71].

В аналізі поетичної мови Стефана Георге та її символічного наповнення важливе місце займає проблема взаємин із сакральним. Символи віри, – наголошує Юрій Клен, – мають для нього значення лише остільки, «оскільки містять у собі мистецький елемент» [11, 455]. Поруч з цим – якщо «культ слова – основне завдання, то постає потреба створити нову поетичну мову. Старі слова зробились бездушні й безкровні: треба їх наляти новим змістом». Саме за це «виковування, перетоплювання мови поетові не раз закидали формалізм; немовби-то мова – порожня форма, а не субстанція людської душі» [11, 456–457]. І на підтвердження цих слів Юрій Клен наводить висловлювання Фридріха Гундольфа: «Мовна творчість має передумовою відродження душі». Оскільки «всі реформатори релігій були творцями мови», а кожна «мовна творчість вимагає посвяти», то «вірш в істоті своїй літургійний і магічний і тільки літератові стає за випадкову прикрасу. Акт мовно-поетичної творчості є урочисто-святочний». «У добу, коли підносить голос чернь усіх суспільних станів», завдання поета полягає у тому, що він «мусить стояти на сторожі коло космічних сил мови, охороняючи її від бездушної балаканини та паперової повені» [11, 457].

Юрій Клен у своїй публікації поставив питання про мистецьких попередників Стефана Георге та про їх вплив на формування його поетичного універсуму: «Не тільки Верлен, Віллє, Бодлер, Маллярме, а всі французькі поети настрою і пейзажу впливали на Георге, а з німців найбільше – Жан Поль (...). Світогляд Георге – синтез античності (переважно римської, не грецької), французької готики і германства, його ідеал сполучити Аполлона і Бальдура» [11, 456–457]. У некролозі, написаному на смерть поета Михайлом Рудницьким для львівського часопису «Назустріч», знаходимо своєрідне доповнення погляду Юрія Клена: «У жилах Георге плила романська кров, його уява шукала взаємин між різними типами культур, щоб злити їх у нову синтезу. Католик кохав поганську Грецію; звеличник Діоніса та Аполлона не був байдужий на духову велич християнських пустельників (...). Спадщина Гете та Ніцше проявлялася у нього предивно сполукою; чар середньовіччя та романтики втілити хотів у класичній формі, а коли шукав за зразками, знаходив їх у першій мірі серед французьких декадентів і символістів Бодлера, Верлена, Маллярме, Рембо» [5, т. 2, 415].

На жаль, Юрій Клен у своїх дослідженнях не порушив проблеми про джерела, філософське підґрунтя поетичної творчості й світогляду поета, хоча, зокрема й у наведених вище Кленових роздумах, явними є відгуки у творчості Стефана Георге поглядів Фрідріха Ніцше. Михайло Орест наголошує, що «основні тези філософії С. Георге або збігаються з класичними, так би мовити, позиціями ідеалізму», а також важливим є те, «ідеалістична філософія і її спасенні формули знову зазвучали у фатальному підглядом духовості життї Європи за першої третини ХХ віку». Ще однією рисою філософії поета є те, що «їй цілковито чужий аскетизм. Вона приймає світ, вона активна і вольова...» [5, т. 2, 418–419].

Висновки. Завершуючи огляд статті Юрія Клена, який першим в українському літературознавстві представив доволі повну й широку картину поетичного світу Стефана Георге, варто відзначити комплементарність цих досліджень. Тут окреслено всі найголовніші напрямки майбутніх досліджень творчості німецького поета-символіста. Досліджуючи поетичний універсум Стефана Георге, Юрій Клен найповніше застосує герменевтичний та, менш окреслено, семіотико-структуралістський, феноменологічний і психологічний підходи у своєму дослідженні. Розгляд творчості німецького поета

Стефана Георге Юрієм Кленом дає можливість створити всеохопний літературно-мистецький портрет цього митця з української, так би мовити, літературознавчої перспективи, глибше зрозуміти естетичну та ідейну природу німецького модернізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурггардт О. Георг Кайзер / О. Бурггардт // Експресіонізм та експресіоністи. Література, малярство, музика сучасної Німеччини ; [під ред. С. Савченка]. – К. : Сяйво, 1929. – С. 107–170.
2. Бурггардт О. Екзотика й утопія в німецькому романі / О. Бурггардт // Клен Юрій (Освальд Бурггардт). Вибрані твори. – Дрогобич, 2003. – С. 263–286.
3. Бурггардт О. Експресіонізм у німецькій літературі / О. Бурггардт // Клен Юрій (Освальд Бурггардт). Вибрані твори. – Дрогобич, 2003. – С. 250–256.
4. Бурггардт О. Ернст Толлер / О. Бурггардт // Клен Юрій (Освальд Бурггардт). Вибрані твори. – Дрогобич, 2003. – С. 257–262.
5. Вибраний Стефан Георге. – Штуттгарт, 1968–1971. – Т. 1. – 592 с.; Штуттгарт, 1973. – Т. 2. – 530 с.
6. Гюнтер И. фон. Стефан Георге: I. Поэт и его произведения / И. фон Гюнтер // Аполлон. – 1911. – № 3. – С. 49–69.
7. Гюнтер И. фон. Стефан Георге, его время и его школа / И. фон Гюнтер // Аполлон. – 1911. – № 4. – С. 48–63.
8. Еко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Еко. – СПб : Symposium, 2006. – 544 с.
9. Клен Юрій (Освальд Бурггардт). Вибрані твори / Юрій Клен. – Дрогобич, 2003. – 614 с.
10. Костецький І. Стефан Георге. Особистість, доба, спадщина / І. Костецький // Вибраний Стефан Георге. – Штуттгарт, 1968–1971. – Т. 1. – С. 29–206.
11. Явір Гордій [Юрій Клен]. Стефан Георге / Юрій Клен (Освальд Бурггардт) // Вибрані твори. – Дрогобич, 2003. – С. 257–262.

REFERENCES:

1. Burg`gardt O. G'eorg`Kajzer / O. Burg`gardt // Ekspresionizm ta ekspresionisty`. Literatura, malyarstvo, muzy`ka suchasnoyi Nimechchy`ny` / [pid red. S. Savchenka]. – K. : Syajvo, 1929. – S. 107–170.
2. Burg`gardt O. Ekzoty`ka y utopiya v nimecz`komu romani / O. Burg`gardt // Klen Yuriy (Osval`d Burg`gardt). Vy`branytvory`. – Drogoby`ch, 2003. – S. 263–286.
3. Burg`gardt O. Ekspresionizm u nimecz`kij literaturi / O. Burg`gardt // Klen Yuriy (Osval`d Burg`gardt). Vy`branytvory`. – Drogoby`ch, 2003. – S. 250–256.
4. Burg`gardt O. Ernst Toller / O. Burg`gardt // Klen Yuriy (Osval`d Burg`gardt). Vy`branytvory`. – Drogoby`ch, 2003. – S. 257–262.
5. Vy`brany`j Stefan G`eorg`e. – Shtuttg`art, 1968–1971. – T. 1. – 592 s.; Shtuttg`art, 1973. – T. 2. – 530 s.
6. Gyunter Y`. fon. Stefan George: I. Poety`ego proy`zvedeny`ya / Y`. Fon Gyunter // Apollon. – 1911. – Nr 3. – S. 49–69.
7. Gyunter Y`. fon. Stefan George, ego vremya y`ego shkola / Y`. Fon Gyunter // Apollon. – 1911. – Nr 4. – S. 48–63.
8. Eko U. Otsutstvuyushhaya struktura. Vvedeny`e v semy`ology`yu. – SPb : Symposium, 2006. – 544 s.
9. Klen Yuriy (Osval`d Burg`gardt). Vy`branytvory`. – Drogoby`ch, 2003. – 614 s.
10. Kostecz`ky`j I. Stefan G`eorg`e. Osoby`stist`, doba, spadshhy`na / I. Kostecz`ky`j // Vy`brany`j Stefan G`eorg`e. – Shtuttg`art, 1968–1971. – T. 1. – S. 29–206.
11. Yavir Gordij [Yuriy Klen]. Stefan G`eorg`e / Yuriy Klen (Osval`d Burg`gardt) // Vy`branytvory`. – Drogoby`ch, 2003. – S. 257–262.

Статтю подано до редакції 27.04.2015 р.